

УДК 327.51(470:470+51):316.653/199

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 138(10), 106-112.

doi:10.15421/1716113

www.grani.org.ua

Відносини Україна–НАТО у російській суспільно-політичній думці у 1990-х рр.

О.А. Костюк¹

Стаття присвячена дослідженню ставлення російської суспільно-політичної еліти до військово-політичного співробітництва України та НАТО впродовж 1990-х років. Розглядаються питання, що стосуються внутрішньополітичної дискусії, яка виникла в РФ навколо політичного та військового співробітництва України з Північноатлантичним альянсом. Визначено, що Україна та Російська Федерація після розпаду СРСР налагоджували політичні контакти з НАТО з метою взяти участь у формуванні системи колективної безпеки в Європі. Для України співпраці з Північноатлантичним альянсом також давала можливість посилення національної безпеки. Визначено, що ставлення російського політикуму до співпраці України з НАТО змінювалось та залежало від участі України в інтеграційних проектах, ініційованих Російською Федерацією. Небажання України брати участь у спільних із Росією силових структурах у рамках СНД, на тлі співпраці з НАТО, більшість російського політикуму розцінювали як елемент ворожої політики сусідньої держави. Доведено, що політика розширення НАТО на терени Центрально-Східної Європи здійснювала вплив на перебіг українсько-російських відносин. Обґрунтовано тезу про те, що політика зближення України з НАТО стала одним із головних аргументів противників підписання українсько-російського двостороннього Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією. Проведення спільних військових навчань, поглиблення політичної співпраці України з НАТО у російському політикумі розцінювались як прямий виклик безпеці Росії. Робляться висновки про те, що політичні контакти України з НАТО постійно перебували на порядку денному українсько-російських відносин та викликало особливий інтерес з боку суспільно-політичного середовища РФ.

Ключові слова: Північноатлантичний альянс; Росія; безпека; зовнішня політика; інтеграційні процеси

Ukraine-NATO relations in the Russian social and political thought in the 1990s

О.А. Kostiuk²

The article is devoted to the attitude of the Russian public and political elite to the political and military cooperation between Ukraine and NATO during the 1990s. The issues relate to the internal debate arose by Russia around the political and military cooperation between Ukraine and NATO. It is determined that Ukraine and Russia, after the Soviet collapse and organization of political contacts with NATO, take part in the formation of a collective security system in Europe. For Ukraine cooperation with NATO also made it possible to strengthen its national homeland security. Determined that the attitude of the Russian political elite of Ukraine's cooperation with NATO was changing and depended on Ukraine's participation in integration projects initiated by the Russian Federation. The reluctance of Ukraine to participate in common military projects with the Russian military structures, being members of SND, against cooperation with NATO, the majority of Russian politicians regarded as part of the hostile policy of the neighbor country. It proved that the policy of NATO expansion in Central and Eastern Europe had great influence on relations between Ukraine and Russian Federation. Substantiates that the policy of developing NATO-Ukraine relations was one of the main arguments of opponents of signing Ukrainian-Russian bilateral Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation. Conducting joint military exercises to deepen political cooperation between Ukraine and NATO were regarded as a direct challenge to Russian security. Conclusions that political contacts between Ukraine and NATO were constantly on the agenda of Ukrainian-Russian relations and caused special interest of the social-political environment.

Keywords: North Atlantic Alliance; Russia; security; foreign policy; integration processes

Отношения Украина-НАТО в российской общественно-политической думке в 1990-х гг.

О.А. Костюк³

Статья посвящена исследованию отношение российской общественно-политической элиты к военно-политичес-

¹ Молодий науковий співробітник; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, НАН України, 79000, Львів, вул. Козельницька, 4, Україна

² Junior research fellow; Institute of Ukrainian studies named after Ivan Krypyakevych, of the national academy of sciences of Ukraine, 4, Kozelnitska Str., Lviv, 79000, Ukraine

³ Младший научный сотрудник; Институт украинологии им. И. Крипякевича Национальной академии наук Украины, 79000, Львов, ул. Козельницкая, 4, Украина
E-mail: kostiuk.oleh90@gmail.com

кому співробітництву України і НАТО на протязі 1990-х років. Розглядаються питання, що стосуються внутрішньої політичної дискусії, що виникла в РФ навколо політичного і військового співробітництва України з Північноатлантичним альянсом. Визначено, що Україна і Російська Федерація після розпаду СРСР налаживали політичні контакти з НАТО з метою прийняти участь в формуванні системи колективної безпеки в Європі. Для України співробітництво з Північноатлантичним альянсом також давало можливість посилення національної безпеки. Визначено, що ставлення російського політика до співробітництва України з НАТО змінювалося і залежало від участі України в інтеграційних проектах, ініційованих Російською Федерацією. Небажання України брати участь в спільних з Росією силових структурах в межах СНГ, на фоні співробітництва з НАТО, більшість російського політика розцінювали як елемент ворожої політики сусіднього держави. Доведено, що політика розширення НАТО на територію Центрально-Східної Європи здійснювала вплив на хід українсько-російських відносин. Обґрунтовано тезис про те, що політика зближення України з НАТО стала одним з головних аргументів опонентів підписання російсько-українського двостороннього Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. Проведення спільних військових навчань, поглиблення політичного співробітництва України з НАТО в російському політикумі розцінювалися як пряма загроза безпеці Росії. Робляться висновки про те, що політичні контакти України з НАТО постійно знаходилися в центрі уваги українсько-російських відносин і викликали особливий інтерес з боку суспільно-політичної сфери РФ.

Ключові слова: Північноатлантичний альянс; Росія; безпека; зовнішня політика; інтеграційні процеси

Peer-reviewed, approved and placed: 20.09.2016.

Постановка проблеми. Зовнішньополітична діяльність України на міжнародній арені, стан та перспективи її взаємин із загальноєвропейськими інституціями перебувають у центрі уваги українського суспільства. Зважаючи на російську агресію проти України, особливу увагу з боку суспільства привертають політичні перемовини української влади із Організацією Північноатлантичного договору (НАТО). Прихильники інтеграції нашої держави до Північноатлантичного альянсу аргументують свою позицію здатністю НАТО покласти край зазіханню Росії на територіальну цілісність та суверенітет України. Зважаючи на загострення відносин між Росією та НАТО через російську агресію проти України вважаємо за доцільне дослідити ставлення російського політикуму до взаємин між Україною та НАТО у перше десятиліття після розвалу СРСР.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняному та іноземному історичному дискурсі проблема реакції російського суспільства на співпрацю України з НАТО згадується у контексті висвітлення відносин Росією та НАТО, Україною і НАТО, або ж українсько-російських відносин. Водночас немає спеціалізованих робіт, які б досліджували ставлення російської суспільно-політичної думки до взаємин України з Північноатлантичним альянсом. Серед науковців, які обґрунтовували необхідність євроатлантичної інтеграції України з загрозою з боку Росії варто відзначити праці Б. Парахонського [25], Г. Надтоки [21]. Водночас російські дослідники згадують про Україну у контексті дослідження НАТО та його впливу на національну безпеку РФ. Серед них помітно вирізняються праці С. Кортунова [18] та О. Арбатова [1], А. Загорського [11].

Мета дослідження. дослідити ставлення російської суспільно-політичної еліти до співпраці України з НАТО впродовж 1990-х років.

Виклад основного матеріалу. Політичне та військове співробітництво України з НАТО впродовж 1990-х років залишалося одним з найгостріших питань у комплексі українсько-російських відносин.

Взаємини між Україною та Північноатлантичним альянсом викликали особливий інтерес російської політичної еліти та науково-експертного середовища. Однією із причин такої уваги було сприйняття російським суспільством НАТО як ворожої організації, рудимента «холодної війни», який вийшов з неї переможцем, подолавши СРСР та його союзників з Організацією Варшавського договору (ОВД). Ключова роль українських територій у геополітичних концепціях ідеологів російського великодержавництва змушувала російський політикум відстежувати зовнішньополітичні кроки України, особливо ті, що стосувалися співпраці з силовим блоком держав Заходу. Американський геостратег Збігнев Бжезінський на початку 1990-х років доволі точно спрогнозував, що Росія протистоятиме вступу України в НАТО, оскільки це означатиме фактичне визнання того, що «доля України, більше органічно пов'язана з долею Росії і їй необхідно стати «частиною Центральної Європи, а не Євразії» [5, с.147–148].

Співпраця з НАТО розвивалась у рамках західного вектора зовнішньої політики України. Незалежність створила нові політичні реалії для громадян України, а держава, що колись відігравала роль «форпосту європейської цивілізації на Сході» [25, с.100.], знову стала суб'єктом цивілізованого світу. Намагаючись гарантувати національну безпеку, Україна, поруч із формуванням власних збройних сил, оголосила наміри взяти участь у загальноєвропейській системі колективної безпеки. Варто зауважити, що поряд з цим зберігався, зафіксований у Декларації про державний суверенітет, курс на отримання статусу позаблокової та нейтральної держави [10].

Співпраця України з НАТО відбувалася на тлі ухилення української влади від збереження спільного військово-стратегічного простору з Росією та перспективи повернення в сферу військово-політичного впливу Москви. Розглядаючи СНД як інструмент «мирного розлучення» [33], українська влада відмовилась від утворення наддержавних структур

в рамках співдружності, що стосувались військово-оборонного комплексу (Україна не підписала Ташкентський договір про колективну безпеку СНД).

Впродовж 1990-х років Україна проводила активну співпрацю з НАТО. Зокрема, у 1991 році вона вступила до Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС) і стала першою країною на пострадянському просторі, яка приєдналася (8 лютого 1994 року) до програми НАТО «Партнерство заради миру» (ПЗМ). У вересні цього ж року було укладено Програму індивідуального партнерства, що розширила можливості участі Збройних сил України в спільних військових навчаннях та миротворчих операціях [36.с.15]. У вересні 1995 року було оголошено про початок «розширених і поглиблених» відносин між НАТО та Україною «поза межами РПАС і ПЗМ». Починаючи з цього часу сторони активізували співпрацю у військовій сфері. Для прикладу, якщо у 1994 році підрозділи ЗСУ взяли участь лише у двох спільних військових навчаннях поза межами України, то вже у 1995 році – у 98 заходах, включаючи 13 військових навчань. У 1996 році відбулися 53 заходи за участі українських військових. Тоді ж на території України було проведено багатонаціональне військове навчання «Щит миру-96» [30.с.26]. Українські миротворці були у складі миротворчого контингенту у військових операціях у Боснії та Герцеговині у 1996 році. Новий етап у відносинах Україна–НАТО ознаменувало підписання у 1997 році Хартії про особливе партнерство, де українська сторона підтвердила своє бажання стати членом євроатлантичних структур [37]. Пізніше було організовано Спільну робочу групу з питань оборонної реформи, а у столиці України було відкрито Офіс зв'язку НАТО. На початку 1990-х років відносини України з НАТО не викликали особливого занепокоєння з боку російської суспільно-політичної еліти. У російському політикумі існувало переконання, що, попри численні застереження до політичних угод в рамках СНД, українська влада все-таки візьме у них участь. Більше того, політична еліта РФ на початку 1990-х років була переконана у необхідності встановлення повноцінних партнерських відносин із Північноатлантичним альянсом. Зокрема, перший президент РФ Б. Єльцин розглядав взаємодію з НАТО, як важливий компонент гарантування безпеки Росії [9.с.65]. Більше того, у 1991 році російський президент не відкидав можливості вступу Росії до НАТО в недалекому майбутньому [34.с.148]. Водночас, низка провідних російських політичних експертів вважали таку перспективу безглуздою і неможливою, хоча і пояснювали це по-різному. Зокрема, директор Центру роззброєння і стратегічної стабільності О. Арбатов головною перешкодою на цьому шляху називав політичну нестабільність в Росії [3.с.2].

Курс російських реформаторів на інтенсифікацію політичних та військових контактів з Північноатлантичним альянсом знайшов своє відображення у Концепції зовнішньої політики Російської Федерації у 1993 році [6.с.29]. Політичні контакти російської влади з НАТО були спрямовані

насамперед на врегулювання низки проблем, що виникли із розпадом СРСР (зокрема питання ядерної зброї). Росія, як офіційна правонаступниця СРСР, намагалася зберегти за собою статус наддержави та зайняти провідне місце у системі глобальної безпеки. Водночас, ресурсні можливості РФ були суттєво нижчими за ті, якими володів СРСР: на Росію до кінця 1990-х років припадало менше 2% світового ВВП, 1% державних витрат і 1% світової торгівлі [23.с.544.]. В таких умовах взаємодія з НАТО набувала суперечливих рис: разом із готовністю до співпраці з альянсом, російській політиці закликали західні держави будувати відносини з РФ, як з рівнозначним центром сили, хоча фактично ним Росія не була.

Однак плани розширення Північноатлантичного альянсу на терени Центрально-Східної Європи внесли загострення в умовний геополітичний трикутник Росія – Україна – НАТО. Більшість російського політикуму сприйняла плани по розширенню НАТО негативно. На їхній погляд, такі плани розширення суперечили національним інтересам, а наближення інфраструктури НАТО до російських кордонів було прямим викликом безпеці РФ [27.с.229]. Відтак, між Москвою та Брюсселем розгорнулася боротьба за вплив на колишні держави-сателіти СРСР у рамках ОВД, а під тиском внутрішньої опозиції президент Б.Єльцин відкрито заявляв про намір Росії протидіяти розширенню НАТО [9. с.241].

Відносини України з Північноатлантичним альянсом російська суспільно-політична еліта здебільшого обговорювала у контексті розширення НАТО на Схід. Чимало російських політиків та інтелектуалів підтримували стереотип про антислов'янську спрямованість НАТО та намагалися відновити проєкт союзу слов'янських народів. За словами лідера КПРФ Г. Зюганова, ставлення до просування НАТО на терени Центрально-Східної Європи стало чи не єдиним прикладом згоди провідних політичних сил країни. Лідер російських комуністів щодо цього писав: «Загроза консолідувала національну еліту Росії, у всіх інших відносинах роз'єднану ідеологічними протиріччями» [17.с.140]. Сам же Г. Зюганов був переконаний, що НАТО є військово-політичним блоком, що спрямований проти Росії, а рішення про просування до кордонів Росії було кроком до утвердження американської світової гегемонії [17.с.142]. Більшість російського політикуму була переконана, що Україна була включена до сфери інтересів НАТО і займала провідне місце у планах із розширення. В окремих випадках лунали припущення, що держави Заходу через НАТО реалізують так звану «антиросійську стратегію», що передбачає залучення Прибалтики і України до складу альянсу [19.с.149–162]. Російський прихильник слов'янської єдності О. Панарін стверджував, що «...оголошення України, Закавказзя, Середньої Азії зоною «американських національних інтересів», – це, поза сумнівом, продовження стратегічного наступу після того, як «холодна війна» закінчена»[24.с.583]. Політику просування НАТО на Схід він називав новим зломом статусу-кво на пострадянському просторі.

Небажання української влади брати участь в ініційованих Росією інтеграційних проєктах, на тлі розширення співпраці України з НАТО, стали причиною звинувачень з боку РФ у політиці подвійних стандартів та, навіть, зраді. Зокрема, депутат Держдуми РФ та директор Інституту країн СНД К. Затулін, говорячи про взаємини Україна–НАТО, стверджував, що «... «національно свідоме українство» в усі часи жило слабістю до колабораціонізму з німцями чи з американцями, хто сильніший...»[12]. Крім цього, К. Затулін переконував, що через збільшення гуманітарної допомоги Україні Захід перетворив її на бастион проти інтеграції та хотів утвердити двоцентризм на пострадянському просторі. Водночас, під час обговорення в Держдумі РФ проєкту постанови про денонсацію Біловезьких угод, застерігав російських парламентарів від імпульсивності в ухваленні рішень, що стосуються українсько-російських відносин. За його словами, такі кроки несли загрозу СНД та грали на руку прихильникам політичної ізоляції РФ, які, використовуючи фобії та страхи щодо відновлення СРСР, намагалися виправдати будь-яке розширення НАТО і створення санітарного кордону [7].

Участь України у програмі НАТО «Партнерство заради миру» викликала особливу увагу з боку російського політикуму. Це було спричинене насамперед спільними українсько-натівськими військовими навчаннями, які, як стверджували російські політики, відбувалися біля самих кордонів РФ. Водночас, російські експерти визнавали, що у Росії не існувало реальних важелів для того, щоб протистояти цьому процесу [с.5]. Більше того, ще на етапі обговорення участі України у Програмі, перед владою РФ виникла дилема щодо участі у ній самої Росії. Провідні політологи застерігали, що відмова від участі усуває Росію від процесів у системі глобальної безпеки, однак участь у програмі на умовах, які висували для приєднання в НАТО у самому альянсі, могло б також ізолювати Росію [20.с.1,3]. Офіційні ж органи вказували на відносини України та НАТО, як приклад ефективного ведення Програми. За словами заступника голови МЗС РФ Віталія Чуркіна, Росії було вигідно брати участь у програмі з точки зору забезпечення безпекового простору [31]. Водночас представники націонал-патріотичних партій у російському політикумі переконували, що програма «Партнерство заради миру» ставила хрест на інтеграції пострадянського простору навколо Москви, змінюючи її навколо Монса та Брюсселя [31].

Ціла низка не врегульованих міждержавних проблем, що стосувалися питання Криму, Чорноморського флоту, російськомовного населення України, державних боргів та українсько-російського кордону в середині 90-х років цілком могла стати приводом для нової повномасштабної «холодної війни» в рамках трикутника Росія – Україна – Захід. Однак, тогочасному українському керівництву вдалось після серії переговорів з Москвою підписати Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією. Договір знімав напруження, що виникло між державами щодо ряду ключових питань, хоча і не вирішував їх повністю.

В умовах підписання договору з Україною, російське суспільство було стурбоване перспективами зближення Києва з Брюсселем. Переговори української влади із західними сусідами щодо територіальних претензій на тлі демаркації українсько-російського кордону, початку обговорення розділу Керченської протоки і Азовського моря і зосередженням на російському напрямі потужної групи прикордонних військ розцінювалася як очевидне прагнення України до вступу в НАТО [13]. Зазначимо, що станом на 1997 рік у російському політикумі досить популярною була теза, що протистояти розширенню НАТО можна виключно через посилення військової могутності РФ та прискорення військово-політичної інтеграції на просторі колишнього СРСР. Згодом така стратегія отримала назву «стримування» НАТО.

Теоретичний вступ України до НАТО став ключовим у процесі ратифікації Договору про дружбу і співробітництво у Держдумі РФ. Російські політики неодноразово намагалися з'ясувати у своїх українських колег, чи не передбачають зовнішньополітичні пріоритети України у недалекому майбутньому приєднання країни до НАТО, і того, що «інфраструктура блоку з'явиться в районі Брянська і Ростова», що неминуче позначиться на долі Договору [29.с.247]. В свою чергу, українська влада переконувала, що не має жодних підстав вважати, що «Київ приєднається до НАТО», так як це «не передбачено» основами внутрішньої і зовнішньої політики України. Така позиція України спонукала російську сторону відкласти ратифікацію міждержавного договору.

Мер Москви та активний прибічник «повернення» Криму Юрій Лужков переконував, що ратифікація договору відкриє шлях Україні до НАТО та наполягав на закріпленні положення про нейтралітет України на законодавчому рівні пакетом поруч із угодами по Чорноморському флоту. Російський політик С. Бабурін взагалі вимагав «повернення» півострова Крим, як «знака дружби та єдності». У контексті євроінтеграції та посилення політичних контактів з НАТО, на думку С.Бабуріна, для російської влади було б злочином не активізувати у повній мірі свою політику в Криму, де, як наголошував політик, РФ мала підтримку [4.с.71–72]. Низка політиків були переконані, що після підписання договору отримають новий розвиток узгоджені, сплановані по етапах спільні дії України та НАТО з витіснення Чорноморського флоту Росії з Криму та Севастополя [14]. При цьому прихильників підписання договору звинувачували в тому, що вони знімали для України проблему спірних територій, усуваючи формальну перешкоду для повномасштабного вступу України в НАТО, і «віддаючи російське добро Україні», насправді його віддавали у руки НАТО [15].

Російські політики намагалися переконати українську владу в абсурдності ідеї вступу до НАТО. Неодноразово офіційні запити до Верховної Ради надсилали і російські парламентарі. У своїх зверненнях вони неодноразово висловлювали надію, що в цьому найважливішому для безпеки обох держав питанні український парламент займе «правильну позицію»,

що відповідає корінним інтересам наших народів» [37]. Голова Державної думи РФ Г.Селєзньов, у 1998 році виступаючи з трибуни ВРУ, вказував на спільне історичне минуле, культурну та психологічну спорідненість обох народів. Водночас він наголошував, що заяви українських політиків про можливість приєднання України до НАТО викликали «гострі» питання у російських парламентаріїв. Голова Державної думи РФ вимагав від Верховної Ради чіткої оцінки розширення НАТО на Схід [8.с.252]. На противагу перспективі євроатлантичної інтеграції України Г. Селєзньов закликав Верховну Раду до приєднання до Міжпарламентської Асамблеї СНД, вступу України в Союз Росії і Білорусі, що, за його словами, дозволило б створити «потужний союз слов'янських держав без кордонів» [8.с.254]. Чинник НАТО викликав суттєві труднощі у процесі ратифікації договору з Україною. Голова російського МЗС І. Іванов визнавав, що за Україну триває боротьба та натякав на те, що держави Заходу мають «вишуканий» план створити між РФ та НАТО «буфер з недружньої до Росії держави». Відповідно, не ратифікація договору автоматично відштовхувала Україну та грала на руку тим силам, що виступають за її вступ до НАТО. Водночас, І. Іванов закликав депутатів не керуватися «домислами, емоціями» і називав можливий вступ України до НАТО «далеко від життя фантастикою» [29.с.289]. Щоправда парламентарі розуміли, що існування договору не є гарантією від можливого вступу України до НАТО, на чому наголошували депутат від фракції «Яблоко», знаний дипломат В. Лукін [29.с.561] та сенатор Ради Федерації О. Богомолов. Одним із подразників, які впливали на перебіг українсько-російських відносин стали українсько-натівські військові навчання «Сі Бриз-97». Вони значно підживлювали позицію Держдуми, яка не хотіла укладати повномасштабний договір з Україною [2]. Поведінку України у військовій сфері називали відверто антиросійською, а опозиційні до влади російські політики переконували, що Росія втрачає стратегічні позиції не тільки на пострадянському, але й на всьому східноєвропейському просторі [13]. Зрештою, це навіть призвело до ухвалення проекту постанови Держдуми «Про заяву Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації» по навчаннях «Сі Бриз-97» [32]. Обговорення потенційного вступу України до НАТО активізувалось на тлі четвертої хвилі розширення альянсу у 1999 році. Російський президент Б. Єльцин в особистому посланні до Л. Кучми у лютому 1999р. наголошував, що в Росії викликає питання декларована «часом і

на офіційному рівні орієнтація України насамперед на євроатлантичні структури». При цьому Б. Єльцин пропонував своєму українському колезі підписати вагомий документ про консультації та «взаємні зобов'язання щодо реальних лімітів відносин з НАТО». Таким чином, Москва пропонувала обопільно визначити якусь граничну межу у взаєминах з Альянсом, за яку обидві сторони виходити не будуть [26.с.236].

На початку XXI століття не змінила свого ставлення до політичних контактів України з НАТО. Ставлення більшості російського політикуму до таких взаємин чітко окреслив Олексій Пушков, який заявив, що Росія зацікавлена у політично нейтральній Україні, натомість тоді як США мають на меті не лише незалежну Україну, але й незалежну з антиросійським креном, вбачаючи у цьому ключову гарантію «невідновлення» нового союзного утворення на території СРСР [28.с.36].¹

Висновки. Після розпаду СРСР Україна та Російська Федерація взяли участь у формуванні системи колективної безпеки в Європі. Водночас, обидві держави мали у цьому власні геополітичні інтереси. Для України це було передусім намагання закріпити національну безпеку та уникнути втягнення у військово-політичні проекти під егідою РФ. Для російської влади у цьому процесі головним мотивом було збереження за своєю державою статусу правонаступниці СРСР.

Особлива увага з боку російської суспільно-політичної думки до співпраці України з НАТО виникла під час процесу розширення Північноатлантичного альянсу на терени Центрально-Східної Європи. Просування НАТО на Схід у Росії розглядали не тільки як загострення проблеми європейської безпеки, а як несприятливу для себе зміну розстановки сил на пострадянському просторі, який перебував у зоні «особливих інтересів» російської влади. Водночас, політичне керівництво РФ намагалось зміцнити свої позиції у країнах «ближнього зарубіжжя», чому опиралася Україна. Відмова України від участі у формуванні спільних із Росією силових структур у рамках СНД була розцінена російською суспільно-політичною елітою як проведення недружньої, або навіть антиросійської зовнішньої політики. Під час обговорення Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ частина російського політикуму активно використовувала факт політичного та військового співробітництва України з НАТО, як аргумент проти ратифікації договору Держдумою РФ.

ПРИМІТКИ:

¹Пушков А. Россия в новом миропорядке: рядом с Западом или сама по себе? / Алексей Пушков // Международная жизнь. 2000. № 10. – С. 36. с. 32-44.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Арбатова А. Г. Безопасность: российский выбор / А. Г. Арбатова, – Москва: ЭПИцентр, 1999. – 525 с.
2. Арбатова А. Г. Национальная идея и национальная безопасность / А. Г. Арбатова // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 5. – С. 5–21; № 6. – С. 5–19.
3. Арбатова А. Г. Россия и НАТО: нужны ли мы друг другу? / А. Г. Арбатова // Независимая газета, 1992. 11 марта.
4. Бабурин С. Возвращение русского консерватизма / Отв. ред. О. А. Платонов. – Москва: Институт русской цивилизации, 2012. – 832 с.

5. Бжезинский Збигнев. Великая шахматная доска / Збигнев Бжезинский. – М.: Международные отношения, 1999. – 256 с.
6. Внешняя политика и безопасность современной России. 1991–2002. Хрестоматия в 4 томах / Сост. Т. А. Шаклеина. Т.IV. Документы. – Москва: МГИМО(У), МИД России, (РОССПЭН), 2002. – 544 с.
7. Выступление К.Ф. Затулина в связи с постановлением Государственной Думы об устранении крайне негативных политических и экономических последствий Беловежских соглашений 1991 года. 14.06.1995. [Электронный ресурс]. Режим доступа до ресурсу: <http://zatulin.ru/o-belovezhskix-soglasheniayah/>
8. Выступление Председателя Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации Г.Н. Селезнева в Верховной Раде Украины от 29 сентября 1998 года. // Россия – Украина. 1990–2000. Документы и материалы. Книга 2. Москва, 2001. – 440 с.
9. Голдгейр Дж. Цель и средства. Политика США в отношении России после «холодной войны» / Дж. Голдгейр, М. Макфол. – Москва: Междунар. отношения, 2009. – 520 с.
10. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. – № 31. – С. 429.
11. Загорский А. Россия – СНГ и Запад / Андрей Загорский // Международная жизнь. – 1994. – № 10. – С. 78 – 86.
12. Затулин К. Испытание Украиной. Экзамен на общенациональную внешнюю политику / Константин Затулин // Независимая газета, 15 мая. 1996.
13. Затулин К. СНГ после Кишинева: начало конца истории / Константин Затулин // Содружество НГ, 2 декабря. 1997.
14. Затулин К., Романенко В. Крымская Пусима. К результатам соглашений о разделе Черноморского флота. Болевая точка / К. Затулин, В. Романенко // Независимое военное обозрение, № 47. 01.01.1997.
15. Затулин К., Севостьянов О. Российско-украинский договор: обман века / К. Затулин, О. Севостьянов. [Электронный ресурс]. Режим доступа до ресурсу: <http://sevkrimrus.narod.ru/textes/zat-sew1.htm>
16. Заявление Государственной Думы России в связи с ратификацией Договора о дружбе, сотрудничестве и партнерстве с Украиной от 25 декабря 1998 года. // Дипломатический вестник. – 1999. – №3. – С. 15–16.
17. Зюганов Г.А. География победы: Основы российской геополитики. – Москва, 1997. – 304 с.
18. Кортунов С. Имперские амбиции России и национальные интересы. Новые измерения внешней политики России / С.В. Кортунов. – Москва: ООО «Издат. центр науч. и учеб. программ», 1998. – 252 с.
19. Максимычев И.Ф. Угрозы безопасности России, связанные с началом расширения НАТО (Внешиполитические аспекты) // Внешняя политика и безопасность современной России. 1991–2002. Хрестоматия в 4 томах / Сост. Т. А. Шаклеина. Т.II. – Москва: МГИМО(У) МИД России, (РОССПЭН), 2002. – С. 149–162.
20. Мигранян А. Зачем вступать, если лучше не вступать /Андраник Мигранян// Независимая газета, 15 марта 1994, № 48 (724). – С. 1, 3.
21. Надтока Г. Трансформація українсько-російських відносин у контексті нової зовнішньополітичної стратегії Росії / Г. Надтока // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006. – Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень (НІСД), 2006. – С. 478–491.
22. Никонов В. «Партнерство во имя мира» / Владислав Никонов // Независимая газета, 7 апреля 1994 г. № 65 (741). – С. 5.
23. Отечественная история России новейшего времени. 1985–2005 гг. / Отв. ред. Безбородов А.Б. Москва: РГГУ, 2007. – 804 с.
24. Панарин А.С. Православная цивилизация / Сост., предисл. В. Н. Расторгуев / Отв. ред. О. А. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2014. – 1248 с.
25. Парахонський Б.О. Українська ідентичність і консолідація країни. Національна ідея / Б.О. Парахонський, Б.О. Кульчицький // Україна і Росія в історичній ретроспективі: нариси. в 3 т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес. – Київ: Наукова думка, 2004. – 327с.
26. Послание Президента России Б.Н. Ельцина Президенту Украины Л.Д. Кучме от 22 февраля 1999 г. // Россия-Украина. 1990–2000. Документы и материалы. Москва, Международные отношения, 2001. – 440 с.
27. Примаков Е. М. Годы в большой политике : [Воспоминания] / Е.М. Примаков – Москва: Коллекция «Совершенно секретно», 1999. – 448 с.
28. Пушков А. Россия в новом миропорядке: рядом с Западом или сама по себе? / Алексей Пушков // Международная жизнь, 2000. – № 10. – С. 32–44.
29. Россия-Украина. 1990–2000. Документы и материалы. Москва, Международные отношения 2001. – 440 с.
30. Співробітництво України з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» (інформаційна довідка) // Наука і оборона, – 1998. – № 4. – С. 23–32.
31. Стенограмма заседания Государственной Думы РФ от 25 марта 1994 г. // База данных «Стенограммы заседаний Государственной Думы». [Электронный ресурс]. Режим доступа до ресурсу: <http://transcript.duma.gov.ru/node/3221/>
32. Стенограмма заседания Государственной Думы РФ от 03 сентября 1997 г. // База данных «Стенограммы заседаний Государственной Думы». [Электронный ресурс]. Режим доступа до ресурсу: <http://transcript.duma.gov.ru/node/2722/>
33. Таємниця Біловезької Пуші: 20 років потому. Суспільно політичний тижневик «Тиждень». 8 грудня, 2011.
34. Тренин Д. В. Post-impregium: евразийская история / Д. Тренин; Моск. центр Карнеги. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 326 с.
35. Українсько-російські відносини: зліти та падіння [Текст] / Нац. центр з питань євроатлантичної інтеграції України, Т-во «Знання» України, Н.-д. центр прав. інформатики Акад. прав. наук України; підгот. Б. О. Парахонський. – Київ: Товариство «Знання» України, 2007. – 23 с.
36. Хандогій В. Десять років особливого партнерства України з НАТО мовою фактів // Політика і час, – 2007. – №7. – С. 14–18.
37. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_002

REFERENCES:

1. Arbatov, A. G., 1999. Bezopasnost': rossijskij vybor. [Security: Russia's choice]. 525. Moskva (in Russian).
2. Arbatov, A. G., 1998. Nacional'naja ideja i nacional'naja bezopasnost'. [The national idea and national security]. Mirovaja jeekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija, 5. 5–21; 6. 5–19. (in Russian).
3. Arbatov, A. G., 1992. Rossija i NATO: nuzhny li my drug drugu? [Russia and NATO: Do we need each other?]. Nezavisimaja gazeta. Moskva (in Russian).

4. Baburin, S., 2012. Vozvrashhenie russkogo konservatizma. [The return of Russian conservatism]. Institut russkoj civilizacii, Moskva, 832. (in Russian).
5. Bzhezinskij, Zbigne, 1999. Velikaja shahmatnaja doska [The Grand Chessboard]. Mezhdunarodnye otnoshenija, Moskva, 256. (in Russian).
6. Shakleina, T. A., 2002. Vneshnjaja politika i bezopasnost' sovremennoj Rossii [Foreign policy and security of modern Russia]. 1991–2002. Hrestomatija v 4 tomah. Tom. IV. Dokumenty. MGIMO(U), MID Rossii. Moskva, 544. (in Russian).
7. Vystuplenie, K.F. Zatulina v svjazi s postanovleniem Gosudarstvennoj Dumi ob ustranении krajne negativnyh politicheskikh i jekonomicheskikh posledstvij Belovezhskikh soglashenij 1991 goda. [Speech by K.F. Zatulina in connection with the resolution of the State Duma of the elimination of the extremely negative political and economic consequences of the Belovezhskaya agreements in 1991.]. Access Mode: <http://zatulin.ru/o-belovezhskix-soglasheniyax/>
8. Vystuplenie Predsedatelja Gosudarstvennoj Dumi Federal'nogo Sobranija Rossijskoj Federacii G.N. Selezneva v Verhovnoj Rade Ukrainy ot 29 sentjabrja 1998 goda. [Address by the Chairman of the State Duma of the Federal Assembly GN Selezneva in the Verkhovna Rada on September 29, 1998]. Rossija – Ukraina. 1990–2000. Dokumenty i materialy. 2. Moskva, 2001. (in Russian).
9. Goldgejr, Dzh., Makfol, M., 2009. Cel' i sredstva. Politika SShA v otnoshenii Rossii posle «holodnoj vojny». [Purpose and means. US policy toward Russia after the «Cold War»]. Mezhdunarodnye otnoshenija, Moskva. 520. (in Russian).
10. Deklaratsiya pro derzhavnyy suverenitet Ukrainy [The declaration about Reigning suverenitet Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady, Kyiv. 31. 1990.
11. Zagorskij, A., 1994. Rossija – SNG i Zapad [Russia – CIS and West]. Mezhdunarodnaja zhizn, 10. Moskva, 78–86. (in Russian).
12. Zatulina, K., 1996. Ispytanie Ukrainoj. Jekzamen na obshhenacional'nuju vneshnjuju politiku. [Ukraine Test. Examination on national foreign policy]. Nezavisimaja gazeta, 15 maja. Moskva. (in Russian).
13. Zatulina, K., 1997. SNG posle Kishineva: nachalo konca istorii [CIS after Chisinau: the beginning of the end of history]. Sdruzhestvo NG, 2 декабря. Moskva. (in Russian).
14. Zatulina, K., Romanenko V., 1997. Krymskaja Cusima. K rezul'tatam soglashenij o razdele Chernomorskogo flota. Bolevaja tochka. [Crimean Tsushima. By the results of the Black Sea Fleet-sharing agreements. Pain point]. Nezavisimoe voennoe obozrenie, 47. Moskva. (in Russian).
15. Zatulina, K., Sevost'janov O. Rossijsko-ukrainskij dogovor: obman veka. [The Russian-Ukrainian agreement: the deception of the century]. Access Mode: <http://sevkrimrus.narod.ru/textes/zat-sew1.htm>
16. Zajavlenie Gosudarstvennoj Dumi Rossii v svjazi s ratifikaciej Dogovora o družbe, sotrudnichestve i partnerstve s Ukrainoj ot 25 dekabrja 1998 goda. [Statement by the Russian State Duma in connection with the ratification of the Treaty of Friendship, Cooperation and Partnership with Ukraine on 25 December 1998.]. Diplomaticeskij vestnik, Moskva. 3. 15–16. 1999. (in Russian).
17. Zjuganov, G.A., 1997. Geografija pobedy: Osnovy rossijskoj geopolitiki. [Geography victory: Fundamentals of Russian geopolitics]. Moskva. 304. (in Russian).
18. Kortunov, S. 1998. Imperskie ambicii Rossii i nacional'nye interesy. Novye izmerenija vneshnej politiki Rossii [The imperial ambitions of Russia and national interests. New dimensions of Russian foreign policy]. «Izdat. centr nauch. i ucheb. Programm», Moskva. 252. (in Russian).
19. Maksimych, I.F. Ugrozy bezopasnosti Rossii, svjazannye s nachalom rasshirenija NATO (Vneshnepoliticheskie aspekty). [Threats to the security of Russia, associated with the beginning of NATO expansion (Foreign Policy Aspects)]. Vneshnjaja politika i bezopasnost' sovremennoj Rossii. 1991–2002. Hrestomatija v 4 tomah. T.II. Moskva, 2002. (in Russian).
20. Migrant, A., 1994. Zachem vstupat', esli luchshe ne vstupat' [Why join if it is better not to enter]. Nezavisimaja gazeta, 48 (724). 1, 3. Moskva. (in Russian).
21. Nadtocka, H. 2006. Transformatsiya ukrajins'ko-rosijs'kikh vidnosyn u konteksti novoyi zovnishn'opolitychnoyi stratehiyi Rosiyi [Transformation of Ukrainian-Russian relations in the context of the new foreign policy strategy in Russia]. Ukraina: stratehichni priorytety. Analitichni otsinky. Nats. in-t stratehichnykh doslidzhen' (NISD), Kyiv.
22. Nikonov, V., 1994. «Partnerstvo vo imja mira» [«Partnership in the name of Peace»]. Nezavisimaja gazeta, 65 (741). (in Russian).
23. Otechestvennaja istorija Rossii novejshego vremeni. 1985–2005 gg [History of Russia Russian modern times. 1985–2005]. Russian State Humanitarian University, 2007. 804. Moskva. (in Russian).
24. Panarin, A.S., 2014. Pravoslavnaja civilizacija [Orthodox civilization]. Institut russkoj civilizacii. (in Russian).
25. Parakhons'kyy, B.O., 2004. Ukrajins'ka identychnist' i konsolidatsiya krayiny. Natsional'na ideya. [Ukrainian identity and the consolidation of the country]. Ukraina i Rosiya v istorychnij retrospektyvi: narysy: v 3 t. T. 3: Novitnij ukrajins'kyy derzhavotvorchyy protses. Naukova dumka, Kyiv.
26. Poslanie Prezidenta Rossii B.N. El'cina Prezidentu Ukrainy L.D. Kuchme ot 22 fevralja 1999 g. Rossija-Ukraina. 1990–2000. Dokumenty i materialy. Mezhdunarodnye otnoshenija, 2001.
27. Primakov, E. M., 1999. Gody v bol'shoj politike. [Years in politics]. Kollekcija «Sovershenno sekretno», Moskva.
28. Pushkov, A., 2000. Rossija v novom miroporjadke: rjadom s Zapadom ili sama po sebe? [Russia in the new world order: next to the West or by itself?]. Mezhdunarodnaja zhizn', 10.
29. Rossija-Ukraina 1990–2000. Dokumenty i materialy. Moskva, Mezhdunarodnye otnoshenija, 2001.
30. Spivrobitnytstvo Ukrainy z NATO v ramkakh prohramy «Partnerstvo zarady myru» (informativna dovidka) // Nauka i obozona 4. 1998. – S. 23–32.
31. Stenogramma zasedanija Gosudarstvennoj Dumi RF ot 25 marta 1994 g. // Baza dannyh «Stenogrammy zasedanij Gosudarstvennoj Dumi». Access Mode: <http://transcript.duma.gov.ru/node/3221/>
32. Stenogramma zasedanija Gosudarstvennoj Dumi RF ot 03 sentjabrja 1997 g. // Baza dannyh «Stenogrammy zasedanij Gosudarstvennoj Dumi». Access Mode: <http://transcript.duma.gov.ru/node/2722/>
33. Taemnic Bilovez'koj Pushhi: 20 rokov po tomu. Suspil'no politichnij tizhnevik «Tizhden'». 8 grudnja, 2011. Kyiv.
34. Trenin, D. V., 2012. Post-imperium: evrazijskaja istorija [Post-imperium: Eurasian history]. Mosk. centr Karnegi. Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJEn), Moskva. – 326 s.
35. Parakhons'kyy, B.O., 2007. Ukrajins'ko-rosijs'ki vidnosyny: zlyty ta padinnyja [Tekst] / Nats. tsentr z pytan' yevroatlants'kynoyi intehratsiyi Ukrainy, Tovarystvo «Znannya» Ukrainy, Kyiv.
36. Handogij, V., 2007. Desjat' rokov osoblivogo partnerstva Ukraїni z NATO movoju faktiv [Ten years Ukraine Distinctive Partnership with NATO Fact]. Politika i chas, 7. Kyiv.
37. Khartiya pro osoblyve partnerstvo mizh Ukrainoyu ta Orhanizatsiyeyu Pivnichno-Atlants'koho dohovoru vid 9 lypnya 1997r. [Charter on a Distinctive Partnership between Ukraine and the North Atlantic Treaty on 9 July 1997.]. Access Mode: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_002